

کمیته بین المللی موزه های دانشگاهی (UMAC)

فاطمه احمدی^۱

چکیده: موزه دانشگاهی در یک تعریف ساده به مجموعه یا مجموعه هایی از اشیا و آثار گفته می شود که به منظور تسهیل و کمک در امر آموزش و پژوهش در درون موسسات آموزش عالی قرار دارند یا به آنها وابسته اند. مجموعه اشیا موجود در موزه های دانشگاهی سرمایه ای مادی و معنوی برای دانشگاه ها هستند که به مرور زمان گردآوری و ساماندهی شده اند. دانشگاه ها را شاید بتوان نخستین موسساتی دانست که به مفهوم امروزی آن موزه تاسیس کردند. امروزه بیش از صدها موزه دانشگاهی در قالب مجموعه های تاریخ طبیعی و موزه های هنر و انسان شناسی و باستان شناسی در دانشگاه های سراسر دنیا پراکنده اند. طبق آمار پایگاه جهانی کمیته موزه های دانشگاهی تعداد موزه های دانشگاهی در حدود ۴۰۰۰ موزه می باشد. در چند دهه گذشته با تغییر رویکرد درباره ارتباط میان دانشگاه ها و جامعه و در رقابت با موزه های خارج از موسسات آموزشی، موزه های دانشگاهی در کشورهای توسعه یافته از مجموعه هایی ساکت، منجمد و محدود به امور آموزشی و پژوهشی و ساختارهای درون دانشگاهی به فضاهایی زنده و پویا جهت برقراری پیوند میان جامعه و دانشگاه بدل شده اند. در این مقاله سعی شده که چشم انداز و فعالیت های کمیته بین المللی موزه های دانشگاهی معرفی شود.

کلید واژه ها: موزه، موزه دانشگاهی، یومک، ایکوم

^۱ کارشناس موزه ملی تاریخ پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران

مقدمه:

دانشگاه‌ها را شاید بتوان نخستین موسساتی دانست که به مفهوم امروزی آن موزه تاسیس کردند. با رویکردی باستان‌شناختی، پیشینه وجود مجموعه‌های موزه مانند در موسسات و نهادهای آموزشی را شاید بتوان تا هزاره‌های دوم و اول پیش از میلاد و مجموعه‌های آموزشی مکشوفه در لارسا و مدرسه اور واقع در بین‌النهرین باستان یا عراق امروزی عقب برد. اروپای سده سیزدهم میلادی شاهد تاسیس نخستین دانشگاه‌ها به معنای مدرن آن بود، اما از آنجا که تدریس و آموزش اساساً متکی بر منابع مکتوب موجود در کتابخانه‌ها بود نیاز چندانی به دیگر مواد آموزشی احساس نمی‌شد؛ روندی که کم و بیش تا سده ۱۷ م. نیز تداوم داشت. با این حال، دست کم در برخی از دانشگاه‌ها از اواخر سده میانه و اوایل رنسانس رویکردهای نوینی در امر آموزش پا گرفت. در نیمه اول سده ۱۶ م. اتکای صرف به کتاب‌های علمی برای آموزش علوم و پزشکی توسط افراد تاثیر گذاری مانند آندرناس وزالیوس و فرانسیس بیکن به چالش کشیده شد و فضای بیشتری برای لزوم توجه به مشاهدات و دست‌ورزی‌های عینی در امر آموزش علوم طبیعی و پزشکی فراهم گشت. به این ترتیب و در نتیجه این تحولات، اولین موزه‌های دانشگاهی مجموعه‌هایی از گونه‌های گیاهی و جانوری یا آناتومیک انسانی بودند که برای تدریس علوم طبیعی و پزشکی به آنها رجوع می‌شد. بعدها این الگوی تدریس از علوم طبیعی و پزشکی به رشته‌هایی مانند هنر و تاریخ نیز گسترش یافت و به این ترتیب در سده‌های ۱۷ و ۱۸ م. نخستین موزه‌ها یا گالری‌های دربردارنده آثار هنری و اشیاء و مواد فرهنگی، تاریخی و باستان‌شناختی نیز پا گرفته و توسعه یافتند.

۱- پیشینه شکل‌گیری موزه‌های دانشگاهی در دنیا

موزه هنر و باستان‌شناسی آشمولین دانشگاه آکسفورد را که در سال ۱۶۸۳ م. افتتاح شد، می‌توان نخستین موزه دانشگاهی بزرگ و هدفمند به مفهوم امروزی آن دانست. در سال ۱۶۸۲ م. الیاس آشمول که پیشتر در سال ۱۶۶۹ از آکسفورد دکترای پزشکی دریافت کرده بود، در دهه ۱۶۷۰ م. مجموعه بزرگ و ارزشمند خود را متشکل از انواع و اقسام نمونه‌های زمین‌شناسی، جانورشناسی، گیاه‌شناسی، مردم‌نگاری و به ویژه اشیاء عتیقه بود به دانشگاه اهدا کرد، با این شرط که دانشگاه

ساختمانی را برای نگهداری مجموعه در نظر بگیرد و آنها را در معرض نمایش عموم قرار دهد. تا پیش از این زمان و این خواست پیشروانه آشمول، امکان بازدید عمومی از مجموعه های فراوانی که تا آن زمان توسط طبقه آریستوکرات گردآوری شده بود، وجود نداشت و به این ترتیب، موزه آشمولین نه تنها نخستین موزه دانشگاهی، بلکه در معنای وسیع تر، نخستین موزه مدرن در اروپا نیز بود. ساختمانی که به نمایش مجموعه الیاس آشمول اختصاص یافت، علاوه بر موزه شامل کلاس های درسی و فضاهایی جهت پژوهش و حضور استادانی بود که حوزه علمی آنها به نحوی با مجموعه اشیا به نمایش درآمده ارتباط داشت. نخستین مدیران آشمولین علاوه بر اداره امور مربوط به موزه، به امر آموزش و پژوهش در دانشگاه نیز اشتغال داشتند.

در طی ۳۰۰ سال بعدی این مدل، یعنی کنار هم قرار گرفتن موزه و فضاهای آموزشی در قالب یک نهاد آموزشی- پژوهشی درون دانشگاهی به الگویی بسیار تاثیر گذار بدل شد. در بازه زمانی اوایل سده ۱۸ تا اواخر ۱۹ م. تحولاتی شگرف در دنیای علوم روی داد که شاید برجسته ترین آنها طرح نظریه تکامل توسط داروین بود. در همین دوران نخستین گامها در شکل گیری دانش نوین باستان شناسی برداشته شد و تا نیمه سده ۱۹ م. رویکرد علمی به مجموعه های اشیا عتیقه و آثار باستانی حاصل از کاوش های باستان شناسی جای خود را به کنجکاوی ها و تفسیرهای غیرعلمی از این آثار می داد. طبقه بندی گونه های جانوری و گیاهی در علوم طبیعی به پیشگامی کارل فون لینه (۱۷۷۸-۱۷۰۷ م.) و اشیا باستانی به پیشگامی کریستین یورگسن تامسون (۱۸۶۵-۱۷۸۸ م.) به ایده و روش غالب در آموزش و پژوهش های علمی بدل شد و همین رویکرد توجهی مضاعف را متوجه مجموعه های علوم طبیعی و آثار باستانی کرد. به این ترتیب نیاز به داشتن مجموعه ها بیش از پیش در دانشگاه ها حس می شد، آموزش و پژوهش به ویژه در حوزه علوم طبیعی عملاً وابسته به وجود مجموعه ها شده بود و از این رو سده های ۱۸ و ۱۹ م. صحنه تاسیس و گسترش انواع موزه ها و موزه های دانشگاهی در اروپا، استرالیا و امریکای شمالی شد. موزه های هنر نیز از سده ۱۹ م. در کنار موزه های علوم طبیعی و باستان شناسی در دانشگاه ها تاسیس شدند. برخلاف موزه های علوم و باستان شناسی که بنا بر ماهیتشان در این دوران بیشتر در خدمت آموزش و پژوهش دانشگاهی بودند و شاید مخاطب محدودتری را از جامعه به خود جلب می کردند، موزه های هنر در دانشگاه ها از نظر جلب توجه عمومی اقبال بیشتری یافتند. به این ترتیب موزه های دانشگاهی با داشتن میراثی ۳۰۰ ساله از حضور در عرصه آموزش عالی و پژوهش و ارتقای دانش

تخصصی و عمومی امروزه در سراسر دنیا جایگاه و اهمیت خاصی دارند و فضایی کم نظیر برای تجربه و مشاهده مجموعه های منحصر به فرد، مشارکت عمومی در برنامه های علمی، تدریس و پژوهش فراهم می آورند.

امروزه بیش از صدها موزه دانشگاهی در قالب مجموعه های تاریخ طبیعی و موزه های هنر و انسان شناسی و باستان شناسی در دانشگاه های سراسر دنیا پراکنده اند. طبق آمار پایگاه جهانی کمیته موزه های دانشگاهی تعداد موزه های دانشگاهی به تفکیک قاره ها از این قرار است:

- آسیا: ۴۵۸ موزه
- اروپا: ۲۲۱۸ موزه
- امریکای شمالی: ۵۱۸ موزه
- امریکای جنوبی: ۳۲۱ موزه
- استرالیا و اقیانوسیه: ۳۳۵ موزه
- آفریقا: ۲۰ موزه

مجموع موزه های دانشگاهی تا اسفند ۱۳۹۹: ۳۵۳۵ موزه دانشگاهی در سراسر جهان

۲- اهداف و کارکردهای موزه های دانشگاهی در سطح دانشگاه و جامعه

در چند دهه گذشته با تغییر رویکرد درباره ارتباط میان دانشگاه ها و جامعه و در رقابت با موزه های خارج از موسسات آموزشی، موزه های دانشگاهی در کشورهای توسعه یافته از مجموعه هایی ساکت، منجمد و محدود به امور آموزشی و پژوهشی و ساختارهای درون دانشگاهی به فضاهایی زنده و پویا جهت برقراری پیوند میان جامعه و دانشگاه بدل شده اند. حرکت از سمت مخاطب محدود داخلی به مخاطب گسترده بیرونی در جهت افزایش تاثیرگذاری عمومی و از میان بردن فاصله میان دانشگاه و جامعه در دهه های گذشته یکی از مهم ترین انتخاب ها و چشم اندازهای موزه های دانشگاهی بوده است. به این ترتیب افزون بر مخاطب سنتی یعنی دانشجویان، استادان و پژوهشگران میهمان، موزه های دانشگاهی طیف مخاطبین خود را به تمام افراد جامعه گسترش داده اند. به یک بیان، موزه های دانشگاهی می توانند حلقه واسطی میان دانشگاه و جامعه باشند. بسط و توسعه نقش و کارکرد موزه های دانشگاهی به بیرون از دانشگاه در واقع تعریف نوینی از

رسالت دانشگاه‌ها در جامعه به دست داده است و در این چهارچوب دانشگاه‌ها نه تنها موسساتی متولی آموزش عالی، بلکه مسئول و فعال در امر آموزش عمومی نیز هستند.

این آموزش عمومی در ابتدایی‌ترین سطح خود به بازدید افراد مختلف جامعه از مجموعه موزه و آموزش غیرمستقیم ایشان به واسطه مشاهده و شناخت مجموعه به نمایش درآمده محدود شده و در بالاترین سطح، برگزاری سخنرانی‌ها و دوره‌های آموزشی برای رده‌های گوناگون سنی را در برمی‌گیرد. این جایگاه و تعریف نسبتاً جدید از کارکرد و دامنه فعالیت موزه‌های دانشگاهی به نوبه خود در مساله توجه و حمایت سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی بیرون از دانشگاه بسیار اثرگذار است، چرا که با ظرفیت گسترده موزه‌های دانشگاهی در امر آموزش تخصصی و عمومی و بالا بردن سطح دانش عمومی و ارتقاء درک عمومی از علم، زنده و فعال نگه داشتن آنها از دغدغه‌ای درون سازمانی برای دانشگاه‌ها فراتر رفته و به نهادهای دخیل در عرصه سیاست‌گذاری فرهنگی جامعه گسترش می‌یابد. موزه‌های دانشگاهی موفق و تاثیرگذار مانند آشمولین در آکسفورد، فیتزویلیام در کمبریج و هانتین در گلاسکو مهم‌ترین از اصلی‌ترین مراکز فرهنگی در این شهرها هستند. بنا به گزارش گروه موزه‌های دانشگاهی بریتانیا و موزه‌های دانشگاهی در اسکاتلند، در سال ۲۰۱۲ موزه‌های دانشگاهی در بریتانیا حدود ۴ میلیون بازدیدکننده داشته و ۳۵۰۰ برنامه عمومی و ۲۰۰ نمایشگاه برگزار کرده‌اند. این آمار به تنهایی می‌تواند لزوم توجه به موزه‌های دانشگاهی را در رشد و اعتلای دانش و فرهنگ در سطح عمومی به خوبی نشان دهد.

از منظر پایداری اقتصادی، نسبت میان درآمد حاصل از بازدیدکنندگان و پویایی موزه‌های دانشگاهی نشان می‌دهد که هر چه موزه‌های دانشگاهی برنامه‌ها و فعالیت‌های خود را در رابطه با جامعه پیرامونی بیشتر کرده‌اند، در میان مدت از نظر درآمد و پایداری اقتصادی به واسطه جذب مخاطب و بازدیدکننده یا کمک‌های بلاعوض و هدایایی بیشتر موفق‌تر بوده‌اند. به این ترتیب عملاً نزدیکی بیشتر موزه‌های دانشگاهی و جامعه، مناسبت دوسویه‌ای است که از یک سو به پایداری موزه‌های دانشگاهی و از سوی دیگر به افزایش اثرگذاری آنها بر سطح دانش و فرهنگ عمومی جامعه می‌انجامد.

با این حال، موزه‌های دانشگاهی به سبب وابستگی ماهوی خود به موسسات آموزش عالی همچنان کارکرد اولیه خود را در نقش نهادهای مکمل آموزش و پژوهش دانشگاهی حفظ کرده و آن را نیز

بهینه کرده اند. موزه های دانشگاهی پیش از هر چیز ابزاری در خدمت آموزش جهت ایجاد بستری برای تجربه بدون واسطه اشیا توسط دانشجویان و استادان هستند (آموزش شی - محور). همچنین آنها می توانند میزبان پژوهشگرانی باشند که از سایر دانشگاه ها برای مطالعه و پژوهش بروی مجموعه منحصر به فرد آنها میهمان دانشگاه می شوند. علاوه بر این، موزه های دانشگاهی در کنار نقش کاربردی خود، در بالابردن اعتبار عمومی دانشگاه ها در جامعه علمی و نیز جایگاه و اعتبار دانشگاه در اجتماع نیز موثرند.

به طور خلاصه، کارکرد و نقش موزه های دانشگاهی را در درون دانشگاه می توان در قلمرو آموزش و پژوهش دانشجویان و استادان و نیز تاثیر بر فضای عمومی تجربه دانشجویی خلاصه کرد. فراهم آوردن فرصت شناخت عینی و ملموس از آثار نه تنها فرایند آموزش را به ویژه در علوم طبیعی، هنر، باستان شناسی و رشته هایی از این دست تسهیل و جذاب می کند، بلکه می تواند الهام بخش دانشجویان بوده و شوق یادگیری و پژوهش بر روی آثار را در دانشجویان برانگیخته، تجربه دانشجویی را بهبود بخشیده و مهارت های مرتبط با پژوهش های مجموعه محور را در نسل های بعدی پژوهشگران ایجاد و تقویت کند. بسیاری از موزه های دانشگاهی، محل کار و پژوهش استادان و محققینی هستند که به دانشگاه وابسته اند یا برای دوره های مشخص از فرصت مطالعاتی در موزه دانشگاه حضور می یابند.

برگزاری نمایشگاه های دائمی یا ادواری هنری فضایی برای گذر از دنیای تخصصی و گاه محدود رشته های علمی به دنیای هنر برای دانشجویان، استادان و کارکنان دانشگاه فراهم می آورد. برگزاری نمایشگاه های ادواری و موضوع محور اما تخصصی و پژوهش شده به مناسبت های ملی یا بین المللی مختلف مرتبط با مسائل علمی و فرهنگی که در صورت نبودن موزه های دانشگاهی در موزه ها و یا فضاهای فرهنگی دیگر فرصت نمایش نمی یافتند، می توانند امتیاز ویژه ای برای موزه های دانشگاهی محسوب شوند. نمونه های موفق چنین نمایشگاه هایی در موزه های دانشگاهی بسیاریند و با نگاهی به پایگاه های اینترنتی موزه های دانشگاهی برجسته می توان نمونه های خلاقانه بی شماری از این نمایشگاه های تماتیک را یافت. علاوه بر این، موزه های دانشگاهی مکان های مناسبی برای فراهم آوردن فرصت کارآموزی و اشتغال دانشجویی برای دانشجویان هستند و زمینه ای برای آنها فراهم می آورند که با حضور داوطلبانه یا تقاضا محور در بدنه اداری یا

علمی و اجرایی موزه بتوانند در محیطی میانجی بین دنیای دانشجویی و دنیای کار بیرون از دانشگاه، مهارت های تخصصی و نیز شخصیتی خود را مانند راهنمایی و هدایت گروه های بازدید کننده، اعتماد به نفس، مدیریت و مشارکت در کار گروهی در زمینه ارتباط با مخاطب متخصص و جامعه تقویت کرده و به کار ببندند.

موزه های دانشگاهی ظرفیت بالایی برای ایجاد و گسترش روابط و همکاری های ملی و به ویژه بین المللی دارند. برگزاری نمایشگاه های تخصصی و موضوع محور با امانت گرفتن مجموعه های موزه ای از موزه های دانشگاهی داخلی و خارجی در قالب مراودات علمی- فرهنگی میان دانشگاهی می تواند فرصت بی نظیری در اختیار موزه های دانشگاهی و به تبع آن دانشگاه جهت گسترش روابط برون سازمانی خود در بعد ملی و بین المللی قرار دهد. برای دانشجویان، استادان و کارکنانی که شاید فرصت دیدار از مجموعه های منحصر به فرد هنری و علمی بیرون از شهر یا کشور خود را نداشته باشند، نمایشگاه های ادواری اینچنینی فرصت مغتنمی خواهد بود. علاوه بر جامعه دانشگاهی، چنین نمایشگاه هایی در جذب بازدید کننده عمومی نیز بسیار موفق اند. حضور میهمانان و پژوهشگران خارجی جهت ارائه سخنرانی، برگزاری کارگاه یا اقامت های دوره ای در قالب فرصت های مطالعاتی در موزه ها نیز در بالابردن اعتبار بین المللی دانشگاه های بسیار موثرند. افزون بر موارد پیش گفته، وجود موزه در درون ساختار دانشگاه ها فرصتی برای نمایش تاریخچه شکل گیری دانشگاه به دست می دهد؛ این امر به ویژه برای دانشگاه هایی با سابقه فعالیت طولانی می تواند فضایی را جهت مرور مراحل شکل گیری و سیر تکامل و رشد دانشگاه برای بیننده فراهم کند و در عین حال حس هویت و تعلق را در دانشجویان، استادان و کارکنان وابسته به دانشگاه ایجاد و تقویت کند. به این ترتیب در کنار نمایش مجموعه های علمی و تخصصی، موزه های دانشگاهی عملاً می توانند خود دانشگاه را محور و موضوع نمایشگاه هایی دائمی یا ادواری قرار دهند.

کارکردها و فعالیت های موزه های دانشگاهی را در عرصه عمومی و ارتباط با جامعه می توان در چند حوزه دسته بندی کرد. موزه های دانشگاهی را شاید بتوان به درستی تنها فضا یا یکی از اصلی ترین فضاهایی دانست که در هر محله یا شهر به واسطه آن اعضای آکادمیک دانشگاه می توانند با عموم مردم جامعه ارتباط برقرار کنند. موزه های دانشگاهی می توانند در صورت برخورداری از طراحی فضایی مناسب به صورت گالری هایی در سطح محله و شهری که در آن قرار دارند، به

هنرمندان فضایی برای نمایش آثار اختصاص دهند. نمایشگاه‌ها می‌توانند آثار هنرمندانی از بیرون دانشگاه و نیز از میان اعضای آکادمیک و دانشجویان را به نمایش بگذارند و بازدیدکنندگان علاقمند را به محیط دانشگاه وارد کنند. عموماً نزد مردم هر جامعه، دانشگاه و هر امری که در رابطه با آن قرار گیرد از اعتبار و جایگاه برجسته و قابل اعتمادی برخوردار است. بنابراین صرف وابستگی به یک نهاد دانشگاهی، عامل بسیار تأثیرگذاری در انتخاب محل نمایش آثار برای هنرمندان خواهد بود و با انتخاب یک گالری در موزه ای دانشگاهی برای نمایش آثار فی نفسه هنرمند اعتباری از پیش تعیین شده برای نمایشگاه خود کسب می‌کند؛ عاملی که در انتخاب بازدیدکنندگان در گزینش مقصد برای بازدید از یک نمایشگاه هنری نیز بسیار مهم خواهد بود.؟؟؟

سخنرانی‌ها، سمینارها، همایش‌ها و برنامه‌هایی از این دست در سطح دانشگاه‌ها عموماً برای مخاطب متخصص در سطح دانشکده‌ها طراحی و تنظیم می‌شوند و اگرچه در مواردی نیز تعداد زیادی مخاطب از بیرون دانشگاه در این برنامه‌ها شرکت می‌کنند، اما این مخاطبین نیز متخصصین امر یا از بدنهٔ جامعه دانشگاهی هستند. میزان تخصصی بودن این برنامه‌ها به گونه‌ای است که معمولاً عموم مردم جامعه ای که دانشگاه در آن قرار دارد، با دیدن اعلان همایش و سخنرانی و سمینار در دانشگاه محل زندگی خود، طبیعتاً تمایلی به شرکت در آنها نمی‌بینند. موزه‌های دانشگاهی اما در این میان می‌توانند رهیافتی متفاوت داشته باشند. برگزاری نشست‌ها و سخنرانی‌هایی در سطح دانش عمومی با هدف انتقال دستاوردهای علمی و اندیشه‌ای آکادمیک به سطح جامعه و به بیان دیگر آگاه کردن جامعه از اینکه پشت حصارها و دیوارهای دانشگاه‌ها و دانشکده‌ها چه می‌گذرد و این دستاوردهای علمی و فکری چه اهمیتی در زندگی یک جامعه دارد، یکی از مهم‌ترین کارکردهای موزه‌های دانشگاهی در سطح عمومی است. سخنرانی‌هایی که می‌توانند طیف گسترده‌ای از موضوعات مورد علاقه جامعه پیرامون خود از جمله تاریخ، جامعه‌شناسی، ادبیات و علوم را در بر بگیرد. بدیهی است موزه‌ها و اعضای دانشگاه در برگزاری نشست‌ها و سخنرانی‌ها باید بتوانند از زبان دشوار مباحث و اصطلاحات تخصصی به زبان قابل فهم عموم غیرمتخصص در آن موضوع خاص گذر کنند. علاوه بر این موزه‌های دانشگاهی می‌توانند با ترتیب دادن برنامه‌های متنوع مانند شب‌های علم، شب‌های شعر و ادبیات، موسیقی، برنامه‌های ویژه کودکان و نوجوانان، دوره‌های آموزشی کوتاه مدت در حوزه علوم و تاریخ، هنر و نمایش و تحلیل فیلم‌های

روز برای مخاطب عام پیرامون خود شامل گروه های بزرگسال، خانواده ها و دانش آموزان، عملاً به مراکز فرهنگی در جامعه میزبان خود بدل شوند.

اما شاید یکی از مهم ترین کارکردهای اجتماعی موزه های دانشگاهی جایگاه و کارکرد آنها در رابطه با دانش آموزان مدارس باشد. دانش آموزانی که پس از اتمام تحصیل وارد دانشگاه ها می شوند، معمولاً تا پیش از ورود به دانشگاه تصور و درک روشنی از فضای دانشگاهی ندارند. عموماً هیچ برنامه یا مکان مشخصی در دانشگاه ها برای گشودن پای نوجوانان و دانشجویان آینده به محیط داخل دانشگاه وجود ندارد. دانشکده ها، مراکز پژوهشی و نهادهای اداری و اجرایی دانشگاه ها هر کدام در حوزه فعالیت های آموزشی، پژوهشی و اداری خود مشغول بوده و عملاً فضا و بستری جهت رویارویی و حضور بیشتر کمی و کیفی دانش آموزان در محیط دانشگاه فراهم نمی کنند. موزه های دانشگاهی اما به دلیل ماهیت متفاوت خود می توانند این خلا را پر کنند و به نخستین تجربه عینی و ملموس دانش آموزان از یک محیط آموزشی و پژوهشی عالی تبدیل شوند. موزه های دانشگاهی با فراهم آوردن فضایی جذاب از طریق ایجاد ارتباط با دانش آموزان، معلمان و خانواده ها می توانند در ایجاد انگیزه واقعی و هدفمند در دانش آموزان برای تحصیل در دانشگاه موثر باشند. امروزه تقریباً تمام موزه های دانشگاهی در جوامع توسعه یافته ارتباط های سازمان یافته ای با نهادهای آموزشی پیش از دانشگاه در شهر خود دارند و برنامه هایی ویژه و هم راستا با مواد آموزشی مدارس برای این طیف از مخاطبین را با حضور فعال کارکنان موزه یا استادان و دانشجویان دانشگاه در قالب نشست ها و سخنرانی ها و نمایشگاه های ویژه جهت آشنایی دانش آموزان با رشته های مختلف علوم و بالا بردن تجربه علمی و آموزشی ایشان و برانگیختن شوق بیشتر به یادگیری برگزار می کنند.

۳- فرایند تاسیس کمیته موزه های دانشگاهی در ایکوم

گسترش و رشد موزه های دانشگاهی به عنوان نهادی که به دلیل پیوند ماهوی با موسسات آموزشی و پژوهشی نقش بسیار مهمی در رشد فرهنگی و علمی جوامع داشته اند، سبب شد در سال ۲۰۰۱ کمیته موزه ها و مجموعه های دانشگاهی (UMAC) در بدنه شورای بین المللی موزه ها (ICOM) شکل بگیرد.

کمیته بین المللی موزه های دانشگاهی که با نام اختصاری UMAC شناخته می شود مخفف University Museums and Collection می باشد که از این پس در زبان فارسی با عنوان «یومک» از آن یاد خواهیم کرد؛ در سال ۲۰۰۰ توسط یک گروه بین المللی از متخصصین حرفه ای موزه های دانشگاهی، به شکل یکی از کمیته های مستقل شورای بین المللی موزه ها (ایکوم) به وجود آمد. این گروه طی جلسات و مباحثی که در این خصوص داشتند به این نتیجه رسیدند که موزه های دانشگاهی بحثی کاملا متفاوت نسبت به کمیته های دیگر دارند. چرا که آنها بخشی از تاریخ موسسات آموزش عالی هستند که می توانستند به طور مستقل به هویت خود بپردازند. کمیته جدید در ماه ژوئن سال ۲۰۰۰ توسط اعضای هیئت اجرایی ایکوم به وجود آمد و اولین کنفرانس سالیانه آنها در سال ۲۰۰۱ در بارسلون اسپانیا تشکیل شد. همزمان اولین اساسنامه و اولین اعضای کمیته اجرایی یومک تشکیل شد.

در سال ۲۰۰۵ اعضای هیئت اجرایی این کمیته، یک برنامه استراتژی با چشم اندازی روشن برای خود تهیه کرد. مانند هر کمیته دیگری این کمیته نیز در کنفرانس های عمومی (سه سالانه) انتخابات برگزار می کرد. آخرین انتخابات این کمیته در سپتامبر ۲۰۱۹ در کیوتوی ژاپن انجام شد که طی آن اعضای هیئت اجرایی مشخص شدند و تا سال ۲۰۲۲ همین افراد باقی خواهند ماند.

یک بازننگری کلی در سال ۲۰۱۶ توسط اعضای هیئت اجرایی جدید، قدم مهم بعدی بود که به آنها این امکان را می داد که نکات و برنامه های جدیدی را به آن اضافه کنند. اهداف اصلی این برنامه جدید به صورت کلی از این قرار بود:

۱- توسعه یومک به منظور بهره وری بالاتر

۲- محکم کردن نقش یومک به عنوان مرجعی برای موزه ها و مجموعه های دانشگاهی

۳- گسترش یومک و توسعه متعلقات آن

از زمانی که یونسکو در سال ۱۹۷۲ لیست میراث جهانی را به دنیا عرضه کرد، به دفعات از میراث دانشگاهی به عنوان ارزش های بشری یاد کرده است.

دانشگاه ها به دو شکل در میراث جهانی معرفی شده اند:

- مستقیم: وقتی که یک دانشگاه یا قسمتی از آن در لیست معرفی می شود
- غیر مستقیم: وقتی که مراکز شهری یا سایت ها به عنوان بخشی از ثمره یک دانشگاه در این لیست معرفی می شود.

بندهایی که در اساسنامه یومک به تفسیر طی حدود بیست سال گذشته آمده است از این قرار است:

- بند ۱- نام و ساختار، بند ۲- اهداف و چشم انداز، بند ۳- اعضا، بند ۴- اعضای هیئت اجرایی، بند ۵- انتخابات اعضای هیئت اجرایی، بند ۶- کنفرانس های سالانه، بند ۷- نشست های عمومی یومک، بند ۸- منابع مالی، بند ۹- فعالیت های گروهی یومک، بند ۱۰- تصویب اساسنامه و اصلاحات، بند ۱۱- ارزیابی و حل مشکلات.

بندهای یاد شده به کرات در سالهای مختلف مورد بحث قرار گرفته و اصلاحاتی در آنها در جهت بهتر شدن عملکرد کمیته انجام شده است.

۴- تعریف موزه دانشگاهی و شاخص های اعلام شده یومک

با توجه به اهداف و چشم اندازه کمیته بین المللی موزه های دانشگاهی، موزه دانشگاهی در یومک به موزه ای گفته می شود که سه اصل زیر را رعایت کرده باشد:

- موزه دارای طرح محتوایی و خط سیر منظم باشد.
- موزه بهتر است در دل دانشگاه باشد.
- چارت اداری و سازمانی موزه توسط دانشگاه مدیریت بشود.

فهرستی از انواع و طبقه بندی های موزه های دانشگاهی بر اساس شاخص های یومک تا اسفند

۱۳۹۹

- هنر و تاریخ فرهنگی ۲۵ درصد = ۹۶۰ موزه
- مردم شناسی ۳,۸ درصد = ۱۴۵ موزه

- تاریخ و باستان شناسی ۱۰,۱ درصد = ۳۸۹ موزه
- پزشکی ۱۰,۲ درصد = ۳۹۲ موزه
- تاریخ طبیعی و تاریخ علم ۳۲,۷ درصد = ۱۲۵۶ موزه
- علم و تکنولوژی ۱۴,۴ درصد = ۵۵۴ موزه
- عمومی ۳,۸ درصد = ۱۴۵ موزه

۵- تاریخچه همکاری و عضویت موزه های کشور با یومک

موزه های دانشگاهی در ایران به تناسب شکل گیری دیرهنگام نهادهای دانشگاهی به معنای مدرن و زمینه های متفاوت شکل گیری این نهادها نسبت به هم‌تایان اروپایی و امریکایی خود، در مقایسه با نمونه هایی که پیشتر به آنها اشاره شد، غالباً نوپا، و تاحدودی غیر روزآمد و کمتر تاثیرگذار هستند.

دانشگاه تهران به عنوان اولین دانشگاه مدرن ایران همزمان با نخستین دوران رشد و گسترش خود از دهه ۳۰ خورشیدی، چندین موزه به بدنه سازمانی خود افزود. امروزه دانشگاه تهران با بیش از ده موزه از جمله: موزه مقدم، موزه تاریخ علوم یا باغ نگارستان، موزه زمین شناسی، موزه جانورشناسی، موزه گیاه شناسی، موزه حشره شناسی، مؤسسه دهخدا و موزه مؤسسه باستان شناسی در امر موزه های دانشگاهی ایران پیشتاز است. از این میان برخی همچون موزه مقدم و موزه تاریخ علوم (باغ نگارستان) امکان بازدید عمومی دارند و به ویژه در سال های اخیر فعالیت های آموزشی و عمومی متنوعی برای اقشار گوناگون جامعه برگزار می کنند. از دیگر موزه های دانشگاهی ایران می توان به موزه ملی تاریخ علوم پزشکی ایران وابسته به دانشگاه علوم پزشکی تهران اشاره کرد. در ادامه اسامی موزه های دانشگاهی ایران به طور کامل ذکر خواهد شد.

پس از اینکه در سال ۲۰۰۰ کمیته بین المللی موزه های دانشگاهی شکل گرفت، در حدود ۱۰ سال بعد در کنفرانس عمومی شانگهای ۲۰۱۰ با عضویت نگارنده در این کمیته، برنامه ها و چشم اندازش در ابتدا به موزه تاریخ علوم پزشکی تهران و سپس به صورت پیوسته به بقیه موزه های دانشگاهی ایران اعلام شد. از آن تاریخ به بعد ۱۶ موزه دانشگاهی در این دیتابیس معرفی شده اند. موزه های دانشگاهی ایران از این قرارند:

- ۱- موزه ملی تاریخ علوم پزشکی
- ۲- موزه نگارستان
- ۳- موزه مقدم
- ۴- موزه تاریخ علوم اردبیل
- ۵- موزه تاریخ پزشکی خلیج فارس
- ۶- موزه سلامت بروجن
- ۷- موزه نصیر
- ۸- موزه و مرکز اسناد مفاخر دانشگاه فردوسی مشهد
- ۹- کتابخانه و موزه مرکزی دانشگاه تهران
- ۱۰- موزه تاریخ طبیعی دانشگاه شیراز
- ۱۱- موزه و کتابخانه دانشگاه تهران
- ۱۲- موزه روان پزشکی بیمارستان روزبه (دانشگاه علوم پزشکی تهران)
- ۱۳- موزه تاریخ طبیعی دانشگاه تربیت معلم مشهد
- ۱۴- موزه تاریخ علوم دانشگاه شهید چمران اهواز
- ۱۵- موزه تاریخ طبیعی ارومیه (دانشگاه ارومیه)
- ۱۶- موزه علم و فناوری مسکن طیب (دانشگاه علوم پزشکی ارومیه)

۶- جایزه جهانی کمیته بین المللی موزه های دانشگاهی UMAC

یکی از راه های تشویقی موزه های دانشگاهی جهت فعال تر شدن و تعامل با جامعه، راه اندازی جایزه بین المللی یومک (UMAC AWARD) است که این کمیته از سال ۲۰۱۶ اقدام به راه اندازی آن کرد. برندگان این جایزه از همان سال به شرح زیر می باشند:

۲۰۱۶: NUS Museum در دانشگاه ملی سنگاپور

۲۰۱۷: Oklahoma American Youth Language Fair در دانشگاه اوکلاهما، امریکا

۲۰۱۸: CAMPUS MARTIUS در دانشگاه پرم، روسیه

۲۰۱۹: Medical Museion در دانشگاه کپنهاگ، دانمارک

۲۰۲۰: University of Tartu Museum در دانشگاه استونی

همچنین فراخوان مسابقه بهترین موزه دانشگاهی ۲۰۲۱ هم اکنون در وب سایت کمیته بین المللی موزه های دانشگاهی در دسترس عموم قرار دارد.

شرایط شرکت در این مسابقه:

- ۱- همه مجموعه ها و موزه های دانشگاهی در سراسر جهان می توانند در این مسابقه شرکت کنند.
- ۲- پروژه هایی که در مسابقه شرکت داده می شوند می توانند در همه زمینه ها از جمله: نمایشگاهی، آموزشی، تحقیق، مدیریت، طراحی و معماری و ... باشند
- ۳- از عمر پروژه معرفی شده نباید بیشتر از سه سال گذشته باشد
- ۴- برای نامزد شدن در این مسابقه حداقل باید دو عضو ایکوم در مجموعه موزه دانشگاهی فعال و مشغول به کار باشند و اصولا پروژه مورد نظر در مسابقه باید توسط این دو فرد در فرم آنلاین مسابقه یومک پر شوند.
- ۵- اعضای هیئت اجرایی کمیته یومک نمی توانند به عنوان نامزد در این مسابقه شرکت کنند.

۶- پروژه های معرفی شده باید نشان دهنده: نوآوری، برتری و قابلیت انتقال ایده ها به سایر موزه های دانشگاهی دیگر باشد.

جمع بندی:

این کمیته در چشم اندازی طولانی مدت در نظر دارد که تمام موزه های دانشگاهی را از سراسر جهان در پایگاه اطلاعاتی خود به ثبت برساند. تا کنون نگارنده بیش از ۵۰ موزه دانشگاهی را در کشور ایران شناسایی کرده و به شکل های مختلف با آنها به گفتگو پرداخته است. همانطور که پیشتر گفته شد در حال حاضر ۱۶ موزه دانشگاهی در این لیست قرار گرفته اند. با توجه به سرعت توسعه شبکه جهانی موزه های دانشگاهی، ضروری است که در کمترین زمان ممکن، دانشگاه هایی که دارای موارث مادی و معنوی هستند اقدام به ساماندهی و برنامه ریزی جهت نمایش و ارائه به بازدیدکنندگان به خصوص پژوهشگران حوزه تاریخ دانشگاه نمایند. در ادامه لازم است که به منظور پیوستن به شبکه جهانی یومک، در قدم بعدی اقدام به گرفتن مجوز موزه از اداره کل موزه ها نمایند و سپس اطلاعات موزه را برای نگارنده ارسال کنند تا به سرعت از لحاظ کیفی و کمی، در گردونه راه اندازی و معرفی موزه های دانشگاهی کشور در سطح جهانی قرار بگیریم.